

Станко Стоянов (Пловдив)

СПОМЕН ЗА ЕДИН ИЗСЛЕДВАЧ

I. НИКОЛА Стоянов АЛВАДЖИЕВ. Кратка биографична и творческа справка

Никола Алваджиев е роден на 11 септември 1900 г. в Пловдив. През целия си живот, до смъртта си през 1974 г., той живее и работи в родния си град. Разделя се с него само по време на военната служба в Божурище, където е един от първите пилоти в проходащата българска авиация. Близко две десетилетия (до октомври 1944 г.) той е служител в Пловдивската община като началник на “Общински грижи”. Тогава започва и неговата литературна, историко-изследователска и публицистична дейност. През 1937 година издава първата си книга “В сенките на древния Пловдив”. Още с нея Алваджиев се определя като писател на историческата тема и миналото на своя роден град и на неговите хора. Може би за насоката на неговото творчество са повлияли клисурско-копривщенският му корен или юношеското вълнение от честите срещи във фамилия дом на улица “Волга” с майчиния първи братовчед Димчо Дебелянов.

От трудовете му са издадени “Паметта на един град”, “Старинни черкви в Пловдив”, в ръкопис все още са скътани “Пловдив през вековете” – за известни люде, родени или живели и работили в града, “Истини и видения” – за българските царе и царици. Алваджиев развива и широка обществено-публицистична и историко-изследователска дейност, която материализира в десетки статии, очерци, рецензии, изследвания, легенди, летописни книги на черкви и др. Уникален е неговият справочен труд “Имената на пловдивските улици”, какъвто дотогава не е правен за нито един български град и който е повод за настоящото изложение.

Книгата на неговия живот е знаменитата “Пловдивска хроника”, която вече три десетилетия след първото от трите ѝ издания продължава

да бъде настолна книга за поколения пловдивчани, за журналисти, историци на древния град. Книга, която нарекоха заради нестихващата ѝ популярност “Библията на Пловдив”. Едва ли друго четиво, писано за Пловдив, е получавало толкова ласкави мнения и оценки не само от читателите, но и от редица авторитети на българската критика и литература като Тончо Жечев, Николай Хайтов, от художника Цанко Лавренов и др. Алваджиев е познато име сред литературните среди, поддържа приятелски връзки и обширна кореспонденция и с още мнозина от най-изтъкнатите по онова време дейци на родната ни култура: Димитър Талев, Константин Константинов, Димитър Спространов, Петър Константинов, Петър Миятев, Петър Япов, Коста Странджев, художника проф. Васил Захариев и др.

За своята цялостна творческа и обществена дейност Никола Алваджиев е удостоен с орден “Кирил и Методи” I степен, с Почетния знак на Пловдив, носител е на наградата “Пловдив” за литература. Посмъртно е обявен за Почетен гражданин на Пловдив, а една пловдивска улица носи неговото име.

II. УЛИЦАТА, НА КОЯТО ЖИВЕЯ. (За имената на пловдивските улици)

Като общински служител Никола Алваджиев подготвя през 30-те години на миналия век един указател на пловдивските улици. Идеята да издири произхода на техните имена идва двайсетина години по-късно, когато той вече активно се занимава с историко-изследователска дейност. Поводът е една анкета по онова време, от която се установява, че мнозинството пловдивчани не знаят с какво е свързано името на повечето от градските улици, дори на тази, на която живеят. Оскъдните източници, липсата на информация за основанието за наименуването и фактът, че имената на улиците са от различни области на човешкото познание – историята, географията, ботаниката, правят задачата твърде трудоемка и трудна. В продължение на няколко години Алваджиев използва най-различни източници, за да представи в най-синтезиран вид от по няколко реда най-характерното за дадено име. При това той се стреми да постигне максимална точност на историческата истина в своя труд. Така в процеса на работата си той изправя и редица грешки в популяризираните вече имена.

Първият вариант на своя труд авторът предлага на отдел “Култура”

в Пловдивската община с писмо от 22 април 1957 г.:

“Събрал съм, – пише той, – и разработил материали за наименованията на улиците в града, те са приблизително 720 и за всяко от тези наименования е извлечено най-същественото, за да се знае неговият произход.”

Той предлага да се издаде Указател, а също така в началото на всяко улица да се постави плочка, на която в 2–3 реда да се отбележи най-същественото за наименованието.

“По този начин, – продължава вносителят на предложението, – в Пловдив ще се направи нещо оригинално, което ще запознава хората с историята, географията, науката, и улиците ще станат нещо като малки училища на гражданите.”

През 1962 година е подготвен втори вариант на ръкописа, допълнен с нови имена на преименувани улици, както и на новосъздадени такива. Той обхваща вече 795 улици, 14 булеварда, 21 площада. В него авторът посочва и интересния факт, че надписи с името на улицата и номера на сградите в Пловдив се поставят от 1903 година.

Последният трети вариант от 1970 година обхваща 880 справки за имена на улици и 16 – на булеварди. За съжаление по конюнктурни, и главно по финансови съображения, указателят не е издаден. Едва неотдавна тази идея отново излезе на дневен ред, след като наследникът на Никола Алваджиев – Станко Стоянов, дари авторските права на Пловдивската община. Екип от специалисти от Историческия музей, библиотеката “Иван Вазов”, Държавният архив – Пловдив, ще актуализира и допълни материала, тъй като улиците в града са вече около 1200, а има и голям брой преименувани.

Разработката на Никола Алваджиев “Имената на пловдивските улици” се явява уникален труд с енциклопедичен характер, който има не само познавателна стойност за пловдивчани и за гости на града, а е и полезно справочно помагало за ученици, студенти, журналисти, а даже и за някои специалисти.

Като се изключат имената на популярни личности и на събития с национално значение, на които са наречени улици в повечето български градове, особено ценни са справките за хора, по-малко известни на широката гражданска маса, и най-вече на такива с местно значение, свързани изцяло с дейност или събития в Пловдив и неговия регион, и поради това познати на съвсем тесен кръг от специалисти. Същото се

отнася и за някои географски имена на реки, местности, селища, за чието присъствие в регистъра на улиците в Пловдив мъчно се намира логичната мотивировка. Но затова пък тяхното опознаване е още по-ценно, защото едва ли от друг източник среднолюбознателният човек може да намери събрани тези данни.

Нищожен процент пловдивчани могат да отговорят точно кои са хората, чието име носи улицата, наречена например:

Нестор Иванов – учител в Пловдив и задграничен представител на Тракийската революционна организация.

Петър Ченков – един от първите заселници на Сарай кърЪ (днес кв. “Христо Смирненски”). Имал големи заслуги за благоустрояването на квартала.

Подофицер Атанас Чернев. Роден в Пловдив. Първата жертва в Балканската война.

Поручик Д. Величков. Пловдивчанин. Офицер от летищата конница на генерал Колев. Загинал в боевете в Добруджа през Първата световна война.

Йордан Гавазов – създател на първата овощна градина в пловдивския квартал Сарай кърЪ.

Лазар Маринчешки (сега го изписват Маринчевски) от Голямо Конаре (сега град Съединение). Убит като кавалерийски подофицер при село Градище – Македония, на 13 юли 1913 г. По военните статистически сведения той се сочи като последната жертва в Междусъюзническата война.

Д-р Васил Соколски. Роден в Жеравна през 1844 г. Завършил аптекарство в Чехия. Сподвижник на Георги Бенковски. Народен представител в Оборище. Обесен от турците на улицата срещу черквата “Св. Георги” в Пловдив.

Също по-малко известни са и имената на хора, непряко свързани с Пловдив, но със заслуги в българската история, на които също са именувани улици в града.

Примери:

Апостол войвода (Петков) 1880 – 1911 г. Македонски войвода, който действал с четата си в областта на Ениджевардарското езеро. Затова го наричали “Ениджевардарското слънце”. Загинал в Македония на 15 август в сражение с пълчищата на дерибейа Садредин.

Ген. Георги Кюркчиев (1864 – 1925). Бележит български войн.

Участвал във войните 1885, 1912 – 1913, 1915 – 1918 г. През Първата световна война често бил носен на ръце, защото единият му крак бил ампутиран след раняване.

Георги Комитата (1830 – 1924). Опълченец от I дружина, участвал в боевете при Шипка, Стара Загора, Шейново.

Иван Драсов (1848 – 1901). Роден в Ловеч. Секретар на тамошния таен революционен комитет.

Йоаким Кърчовски (1750 – 1820). Роден в село Осломеви, Кичевско, в Македония. Български учител и книжовник. Един от най-ранните дейци на духовното ни Възраждане. Дълги години като учител и монах-проповедник обикалял Македония заедно със сина си да сеят просвета сред народа.

В процеса на своите проучвания Никола Алваджиев допринася и за изправянето на някои грешки в имена и дати, което е ценен принос за историческата истина.

В издадените указатели с пловдивските улици е отбелязана улица “**Архимандрит Павел Богданов**”. Алваджиев поправя грешката в своя текст: “Това име е погрешно, – пише той. – Правилното е Петър Богданов Бакшич (1601 – 1674). Роден в Чипровци. Български духовник, политически деец и книжовник. В 1641 година бил назначен за Софийски епископ и за архиепископ на черквите в цяла България.”

Благодарение на неговата корекция в най-новите справочници името Павел вече е изписано правилно Петър, но с нова грешка – ул. “Петър Богдан” вместо Петър Богданов.

Той уточнява името на братята Лазар и Павел **Пулиеви** от Карлово, изписвани погрешно като Пулеви.

Учителят и възрожденски поет **Захари Княжески**, а не Княжевски, както погрешно го изписват на някои места.

В указателя от 1937 година е записана улица “**Илия Колев**”. Авторът уточнява, че вярното име е Калев, роден в Пловдив през 1849 г. Един от основателите на първото читалище в Пловдив през 1869 година, наречено “Българско читалище”, и негов касиер.

Открай време, а и до неотдавна, в Пловдив имаше улица “Козлов”. В своето изследване Алваджиев още преди четири десетилетия сочи истинското име – **Никола Козлев**, възрожденски поет, учител, автор на поемата “Черен арап и хайдут Сидер”. Наред с това той уточнява, откъде произлиза грешката: “ На стр. 898 в Енциклопедическия речник

на Лука Касъров е отбелязано името на поета Козлов (Никола Димов). Очевидно, когато се наименоуват улиците, Общинското управление често ползвало този речник и така тръгва грешката.”

В някои от справките в труда на Алваджиев има и сведения за произхода на дадено име. Това не е било основна задача на автора, но макар и малко на брой, неговите проучвания са били за времето си все пак скромни принос в областта на ономастиката.

Характерен е примерът за името на **Кочо Честеменски**, за което и досега има разнобой в изписването.

В редица писма до Пловдивската община, Библиотека “Иван Вазов”, до директора на училище “Кочо Честеменски”, се обосновава твърдението за вярното изписване на името.

“Позволявам си да Ви напомня, – пише Алваджиев, – че Кочо се казва Честеменски. Не е нито Чистеменски, нито Чистименски, нито Честименски. Това е ясно и категорично изразено от проф. Гълъбов в труда му за Перушица (изд. 1965 г., стр. 196). Иван Кепов в своята книга “Въстанието в Перушица през 1876 г.”, издание от 1931 г., на стр. 87 в подлинното пише: ”Тоя прякор иде от турската дума честемен (строител и управител на оризище), което в Пазардик произнасят най-различно: честимен, чистимен, честемен. По мнението на сведущи люде трябвало да се пише честемен, но ние запазваме досегашното му писане чистемен.”

В списъка на улиците, издание на Пловдивската община от 1937 година, наименованието на площада е написано Кочо Честеменски. В стар тефтер за улиците и площадите в Пловдив от 1902 г. площадът също е именуван Кочо Честеменски. Да си припомним, че в онези времена турският език в Пловдив все още се смяташе за полуофициален и следователно, когато са наименоували площада са направили това с правилната дума честемен.

Аз лично съм проучвал въпроса, справил съм се с турското название, разпитвал съм стари чалтъкчии – оризари. *Честемен* на турски означава техник по разпределяне на водата в чалтъците. Потеклото на Кочо е от село Динката – Пазарджишко, където баща му е работил като майстор в тази област – честеменството.

Този пример е характерен за сериозните проучвания, които Никола Алваджиев е правил за всеки факт, за всяко име или дата, споменавани в неговите трудове.

В резюме ще представим някои други негови версии за произхода на имена на улици и площади:

Ул. **”Каменица”** – преди векове на това място имало скалист хълм, откъдето в по-близкото минало секли камък. (б. м. – оттук произлиза името на най-старата пивоварна “Каменица”, построена в близост до това място).

Ул. **”Брезовска”** – наречена на селото (сега град – б. м.), към което извежда тази улица. Името произхожда от старата българска дума “брезо” – шарено. Някогашното му турско наименование Абрашли идва от “шарени биволи”, с каквито селото било прочуто в онези времена.

Ул. **”Капана”** – наименованието е останало от турско време. Произлиза от капан ‘примка’ и било дадено от занаятчийци – шегобийци заради това, че който купувач идвал тук с пълна кесия, след пазаруването се връщал без пари, т. е. това място било примката, където майсторски произведената стока “ограбвала” парите на купувачите.

Ул. **”Мараша”** – произлиза от турската дума *мараши*, което значи ‘напуснато, необработено лозе’. Някога тук ставал забележителен панаир, но бил изоставен и турците запазили само името “Мараш панаир” – изоставен панаир. Постепенно думата *панаир* отпаднала от говоримия език и останала само Мараш.

Ул. **”Амбарица”** – според преданието, на върха в Троянския балкан Крали Марко имал хамбар, откъдето идва наименованието.

Ул. **”Белозем”** – село близо до Пловдив. Старото му име е Герен, преименувано през 1921 година на Белозем заради белезникавия цвят на почвата в землището му.

Ул. **”Белянка”** – място в река, където жените избелват платно. Това е стар обичай, за който се споменава в народните ни песни.

Ул. **”Братия”** – връх в Стара планина. Образуван от два куполни, като че ли вкаменени в братска прегръдка върхове, откъдето вероятно произлиза името на върха Братия ‘братя’.

Ул. **”Брестовица”** – село в подножието на Родопите, на 15 км от Пловдив. Наименованието му произхожда от многото брястове, които расли там в миналото.

Ул. **”Вежен”** – връх в Златишко – Тетевенския балкан, висок 2198 м. Името му произхожда от старобългарската дума “вежа”, което значи кула – отдалеч върхът наподобява на такава.

Ул. **”Вериговска клисура”** – по името на клисура в Средна гора,

наречена на село Веригово, Карловско. Произлиза от турското име на селото Синджирлий – от *синджир* ‘верига’.

Ул. “**Джебел**” – село (сега град – б.м.) в Родопите на 24 км от Кърджали. До 1934 година се нарича *Шех Джумая*. *Джебел* е дума от арабски произход и означава ‘планина’.

Пл. “**Джумаята**” – исторически площад в Пловдив. Името му е от турски произход ‘петък’. Под него са открити трибуните на античен римски стадион.

Ул. “**Добрич**” – град в Добруджа. Турското му име било Хаджиоглу Пазарджик, а българското произлиза от Добротич, независим владетел през XIV век на Добруджа, който не се подчинявал на българския цар.

Ул. “**Златибор**” – красиво съчетание на двете български думи *златен* и *бор*, напомняне за напевността на нашия език.

Ул. “**Златоклас**” – това съчетание напомня за трудолюбието на българския селянин, награда за което са златните житни класове.

Ул. “**Краище**” – планински район на северозапад от Кюстендил. Названието произлиза от старобългарската дума *краище* ‘граница’. По Нойския договор от 1919 година 33 села и градчето Босилеград бяха дадени на сърбите.

Ул. “**Ландос**” – улица до река Марица, където навремето имало понтонен мост. Там била спирката на *ландата* (файтони с четири места на две срещуположни седалки). От *ландо* – Ландос.

Ул. “**Перушица**” – името произлиза от гръцката дума “перистица”, което значи околоръстна крепост. Такава била издигната в VI век от византийския император Юстиниан I.

Ул. “**Славия**” – от *слава*, признаване на подвизи, заслуги. В своята поема “Дочь Слави”, издадена в 1824 година, Ян Колар представя обединеното славянство като богиня, която назовава Славия.

В едно кратко изложение като настоящето, съзнателно са избегнати повече примери, особено в областта на ботаниката, както и за имената на личности, които представляват повече интерес от историческа гледна точка. Дано моите скромни усилия на неспециалист в областта на ономастиката са успели все пак да намерят връзката, за да отговорят на вашите очаквания за запознанство с този труд на моя баща. Същевременно смея да мисля, че в едно такова издание с енциклопедичен характер, намесата на специалисти по ономастика ще бъде колкото полезно, толкова и ценно.